

A FÁRADHATATLAN FÖLDRAJZTUDÓS

Negyedszázada annak, hogy utolsó, nagy útjára indult a XX. század legtöbbet utazó, legtöbb helyre eljutó terepkutató magyar geográfusa, Balázs Dénes. A méltósággal viselt hosszú szenvedés után, 1994. október 19-én, Érden elhunyt tudós kiemelkedő szakmai életműve, páratlan akaratereje és önzetlen emberi magatartása egyaránt kivételes példa a földrajz tudománytörténetében. Az érdi Magyar Földrajzi Múzeum megalapításával – öt esztendő fáradhatatlan küzdelem árán – a geográfusok több évtizedes álmát váltotta valóra.

1. rész

Balázs Dénes életművének legjelentősebb része a karszt- és barlangkutatáshoz, a természeti földrajzhoz kötődik, de a magas színvonalú tudományos földrajzi ismeretterjesztésben is maradandó értékeket hozott létre.

Szép magyar stílusban megírt, élvezetes útirajzain nemzedékek nőttek fel. Az Élet és Tudomány és a Természet Világa hasábjain gyakran publikált, ezért méltó arra, hogy halálának 25. évfordulója alkalmából megemlékezzünk személyéről és munkásságáról.

A barlangkutatást szolgálta

Debrecenben született, 1924. szeptember 17-én. Mezőhegyesen, Tótkomlóson, Makón és Debrecenben a piaristáknál tanult, mivel édesapja katonaként a hadsereg méneshirtokainak különböző helyszínein teljesített szolgálatot. Szülei egyetlen gyermekként, nagy szeretettel nevelték a természet iránt élénken érdeklődő fiúcskát, aki barátjával, Medveczky Gézával több mint ötezer kilométeres kerékpárutat tett meg 1942-ben és 1943-ban a Felvidéken és Erdélyben. Felkereste a rokonokat, s utazásai során a Kárpátok hegyei között szerzett élményei egyedülálló hatást gyakoroltak rá. Megmászta a Radnai-havasok 2305 méteres hegycsúcsát, a Nagy-Pietroszt, mely az akkori Magyarország legmagasabb pontja volt.

Életem – utazásaim című emlékirataiban így idézte fel élményeit: „Első ízben csapott meg a magas hegyek különös varázsa és örökre beoltotta a lelkem mélyébe a hegyek szeretetét.”

Balázs Dénes a Húsvét-szigeten

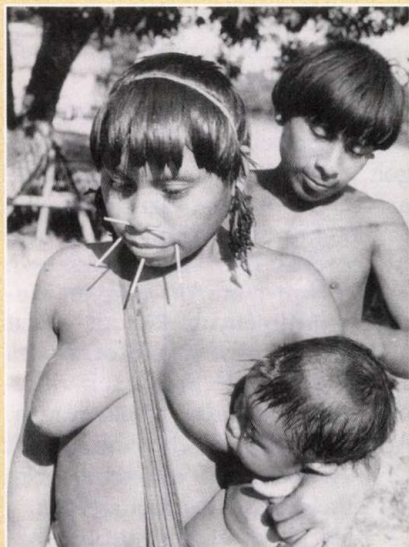
A második világháború végén, 1945-ben szovjet fogságba került s a Kaszpi-tenger mellékére, a szumgaiti lágerbe szállították, ahonnan három és fél év múlva térhetett haza „fizikailag és lelkileg agyonnyomorítva”. Az azerbajdzsáni fogolytáborban el-sajátította az ács-, asztalos- és kőművesmunka fortélyait, s megtanulta az orosz nyelvet. A háborút követően Erdélyben telepedett le édesanyjával, s a Kőbányai Dohánygyárban, majd az Élelmiszeripari Minisztériumban pénzügyi tisztviselőként dolgozott.

A Kinizsi Sportkör természetjárói és barlangkutatói új távlatokat adtak életének. Személyesen megismerte Jakucs Lászlót, aki munkatársaival 1952-ben felfedezte az ország második legnagyobb cseppkőbarlangját, a jósvafői Béke-barlangot. Ez az ismeretség, majd a barátság döntő hatással volt rá. Ezekben az esztendőben a

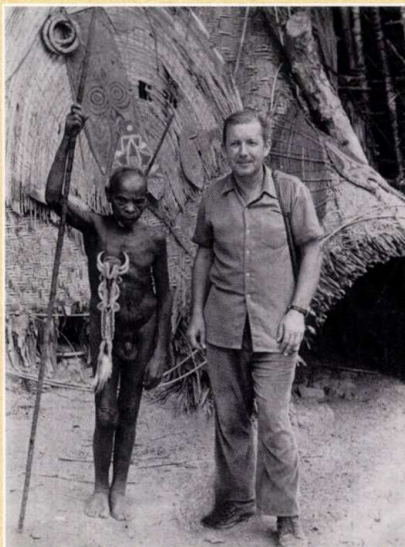
tudományos vizsgálatokon alapuló kutatómunka váltotta fel a véletlenszerű felfedezéseket. A víznyelők és a források megfigyelésével, nyomjelzéses vízfestéssel, elméleti úton mutatták ki, hogy milyen belső méretű barlangok feltárása lehetséges. Balázs Dénes és munkatársai hosszú és kitartó kutatómunka eredményeként tárták fel az égerszögi Szabadság-barlangot, majd az Alsó-hegy zombolyait. A Mészégető-zsomboly feltárása és térképezése fontos állomása volt ennek a tevékenységnek.

Az 1955-ben megalakult Magyar Hidrológiai Társaságon belül a Karszthidrológiai és Barlangkutatói Bizottság titkárává választották.

A Kessler Hubert elnökletével végzett munka fontos publikációs fóruma volt a *Karszt- és Barlangkutatói Tájékoztató*, melyet Balázs Dénes szerkesztett.

Fiatal waika család, Venezuela

Balázs Dénes egy pigmeus főnökkel a szellemház bejárata előtt Pápua Új-Guineában

Waika férfi feleségével és gyerekével

Ma már nem titok, hogy az 1956 januárjában megindított első barlangtani szakmai folyóirat engedély nélkül készült az Élelmiszeripari Minisztérium házi nyomdájában. A kéziratokat stencillapra gépelte Balázs Dénes, s az alagsorban elhelyezett stencilező gépen 80–100 példányban húzták le. Később a *Karszt- és Barlangkutató Társulat* periodikája, a *Karszt- és Barlang* szerkesztőjeként három évtizeden át dolgozott, s részt vett több nemzetközi tudományos konferencia szervezésében.

Napi munkája mellett – miniszteri engedéllyel – elvégezte az ELTE-n a földrajz szakot, majd 1964-ben „summa cum laude” minősítéssel a karsztkorrózió és a geomorfológia tárgykörében egyetemi doktori tudományos fokozatot szerzett.

Öt kontinens bűvöletében

Első nagy utazására 1958–59-ben, Kínában került sor. A Dél-kínai-karsztvidéken végzett kutatásokat, önerőből, állami támogatás nélkül. Maár Imre barátjával 1962-ben a Közel-Keleten, Libanonban, Szíriában és Egyiptomban tett tanulmányutat, majd 1964–65-ben Indonézia következett. Utazásainak fő célja a trópusi és mérsékeltövi, valamint sarkvidéki karsztvidékek és barlangok tanulmányozása volt, de figyelme kiterjedt a természeti földrajz egyéb területeire, a vulkánokra, a jégvilágra, a gleccserekre és a sivatagok homokformáira egyaránt.

Útitársával, Horváth Mihállyal 1964–65 között Indonézia szigetvilágában, igen kalandos körülmények között végzett karsztkutatásokat. Élményeit *Hajóstoppon az Indonéz-szigetvilágban* című könyvében örököztette meg.

Balázs Dénes 1967–68-ban megvalósította a Magyar–Lengyel Afrika Expedíciót, melynek rajta kívül tagja volt Csekő Árpád fizikus, Martinovich Sándor térképész és Dobieslaw Walknowski lengyel néprajzkutató. Az expedíció kiemelkedő teljesítménye, hogy eljutottak a Tibeszi-hegységbe és a Soborom vulkáni katlanba.

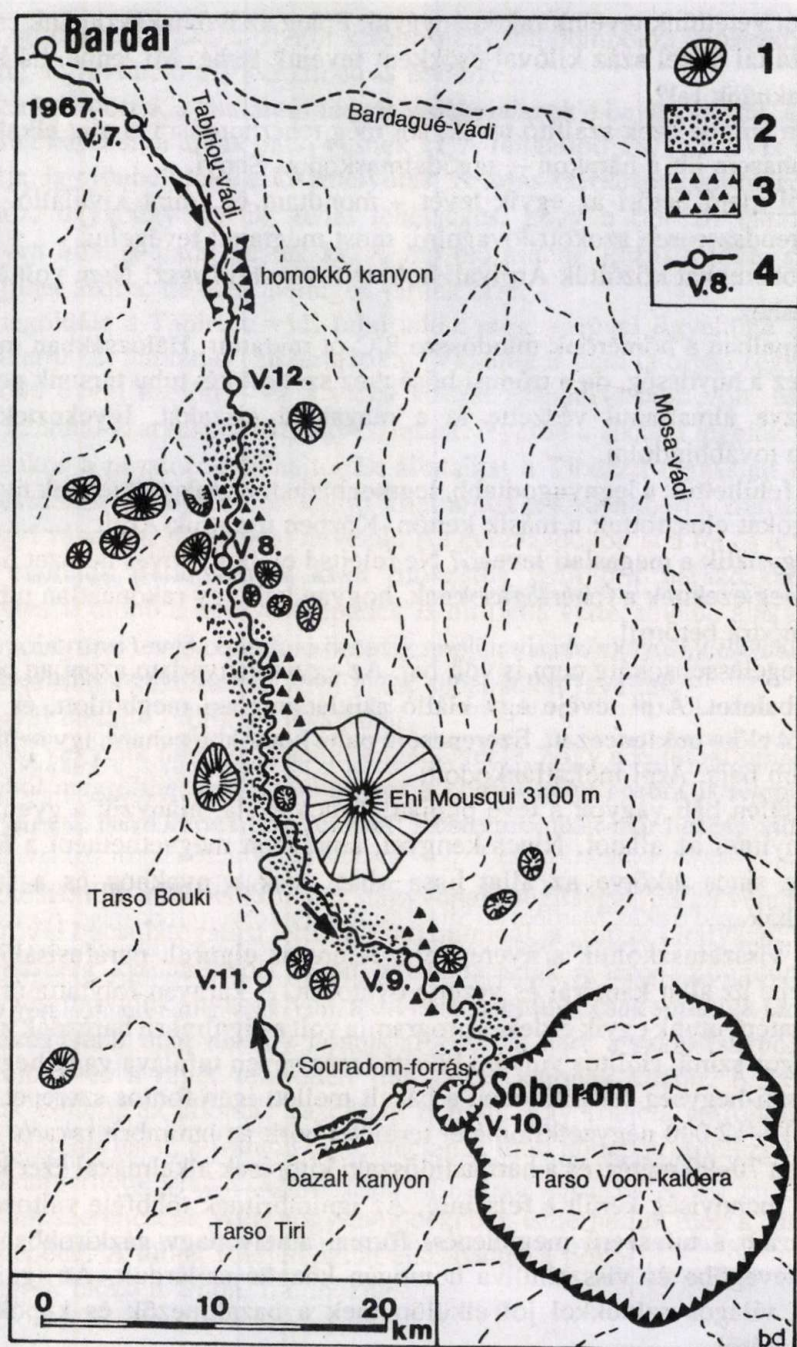
Az első nagy afrikai utazás élményeit *Kölcsonautóval a Szaharában és Cikk-cakkban az Egyenlítőn* című könyveiben írta le. A Szaharát észak–déli

irányban átszelő, Star 66-os lengyel teherautóval lebonyolított vállalkozás legérdekesebb eseményei fűződnek a Soborom vulkáni katlanához, utóvulkáni képződményeihez, a különböző iszapfortyogókhoz. A tevével megvalósított, embert próbáló utat az árnyék nélküli bazaltmezők kopár sziklavilágában, pokoli forróságban, szomjúságtól gyötörve tették meg. Az expedíció eredményei nemzetközi viszonylatban is figyelmet keltettek. A Bardai oázis német kutatóállomása látogatásukat követően törzsi viszálykodások és harcok martaléka lett...

Balázs Dénes 1969–70-ben Amerikát utazta be, s élményét *Hátizsákkal Alaszkától a Tűzföldig*, valamint *Galapagos* című kötetekben tette közzé.

Balázs Dénes és egy félnomád busman csoport szálláshelye a Kalahári-sivatagban

Vulkánkutató tevék expedíció a Soborom-kráterhez (Tibetszi-hegység)

Kelet-Ázsiát, Japánt, a Fülöp-szigeteket, Pápua Új-Guineát és Ausztráliát 1972-73-ban járta be. Elsőként írt értekezést a Fudzsi-szan és a Galapagos-szigetek lávabarlangjairól. Ennek a nagy utazásnak gyümölcsként született meg a *Táifun Manila felett, az Ausztrália, Óceánia, Antarktis monográfia* és a gazdagon illusztrált *Pápua Új-Guinea* című kötet.

Madagaszkárt 1979-ben, Szovik Tamással járta be. A szigetről írta a világjárók útirajzsorozat legértékesebb,

legalaposabban dokumentált kötetét. A helyszínen kutatta fel Benyovszky Móric emlékeit. *Bozóttaxival Madagaszkáron* című útirajza lenyűgöző olvasmány.

Bejárta Közép- és Dél-Amerikát, Délkelet-Ázsia szinte valamennyi táját és Óceánia szigetvilágát. Európán kívül összesen 3276 expedíciós napot örökített meg útinaplóiban. Soha nem dicsekedett, nem hivatkozott, nem panaszkodott és nem követelődött.

Többször kapott maláriafertőzést és számos trópusi betegséget, többek között sárgalázatot.

Utazásának statisztikái is imponálóak. Összesen 22 549 km-t gyalogolt, 507 781 km-t szárazföldi járművel, 93 561 km-t vízi járművel és 359 160 km-t légi járművel tett meg. Az európai utak nélkül összesen 983 051 km-t utazott nagyon szerény körülmények között, sokat nélkülözve, egyéni erőforrásokra és különban élő magyarok alkalmi segítőkészségére támaszkodva. Az emigráció körében mindenütt szívesen fogadták. Szeretetre méltó egyéniségével sok barátot szerzett.

A Föld 130 országába jutott el hátizsákosan, többnyire magányos vándorként. Ő volt a legtöbbet utazó s a legtöbb terepmunkát végző magyar geográfus, aki az Egyenlítőtől a sarkkörig a legváltozatosabb földrajzi környezetben folytatott kutatómunkát, a saját maga által előteremtett erőforrásokból. Felesége, legfőbb segítőtársa és ügyintézője, a vegyész-mérnöki képzettségű, németül és angolul jól tudó Sprincz Vilma gépelte kéziratait, amikor férje éppen Magyarországon tartózkodott. Ilyenkor napi 15-16 órát dolgoztak, a legszigorúbb időbeosztásban, a legszerényebb étkezéssel.

Szintézisalkotó művei, a *Sivatagok világa* (1982) és az *Öserdők világa* (1990) a magas színvonalú természet-tudományi ismeretterjesztés remekművei. A Panoráma Kiadónál megjelent útikönyvei, *Ausztrália, Új-Zéland, Óceánia* (1981), a *Közép-Amerika és a Nyugat-indiai-szigetek* (1986) és az *Argentína, Uruguay* (1988) az útikalauz irodalom gyöngyszemei.

Életművét összegző munkája, az *Életem – utazásaim. Emlékiratok a földrajzi ismeretterjesztés szolgálatában* címmel szerzői kiadásban, a halála után jelenhetett meg. Súlyos betegségtől gyötörve a kórházi ágyon infúziós csövekkel a karjában írta meg a kéziratot, bár tudta, hogy a nyomdai megjelenést már nem érheti meg. Öntapadós matricákra készítette el a szerzői dedikálást, melyek halála után kerülhettek a könyv első oldalára sajátkezű aláírásával. Így üzent a túlvilágról olvasóinak...

Természettudományi gyűjtő

Intenzív természettudományi gyűjtőmunkát végzett a botanika területén. A moha- s egyéb flóragyűjteményét Pócs Tamás botanikus akadémikus dolgozta fel. A barlangi faunagyűjtéseit Dudich Endre, Loksa Imre, Kretzoi Miklós és Topál György zoológusok határozták meg.

Trópusi és szubtrópusi talajfaunagyűjtéseit Balogh János egyetemi tanár és Mahunka Sándor zoológus professzor dolgozták fel. A Dél-Amerika esőerdeiben 1981-ben végzett gyűjtései eredményeként a Mahunka Sándor által meghatározott 19 fajból 12 új fajnak bizonyult. A Madagaszkáron végzett gyűjtések eredményeként több új faj eredeti holotípusa került a Magyar Természettudományi Múzeum Allattárába. Nosy Be szigetén és a Ranum-afara esőerdőben gyűjtött atkák közül több ismeretlen volt még a tudomány számára.

Titokzatos törzsek kutatója

Nemcsak a mészkővidékek és barlangok titkait kutatta, hanem az emberek sorsa, életviszonyai is nagyon érdekelték.

Első kínai útján olyan elzárt népcsoportok közé is eljutott, ahová akkoriban külföldieket nem engedtek. A *lolók* között szerzett élményeiről, kínai utazása tapasztalatairól politikai okok miatt részletes beszámolót nem írhatott, de emlékirataiban megemlékezett róluk.

Balázs Dénes és japán kollégája az Ono-fuketsu-barlangban

A waikák napjaik javát függőágyukban töltik (BALÁZS DÉNES FELVÉTELE)

Indonéziában számos törzsi területet felkeresett, s hónapokat élt törzsi környezetben. Celebeszen a *toradzsák*, Nyugat-Szumátrán a *minangkabauk* világát ismerte meg, de hosszú időt töltött a Toba-tó mellékén a *batakok* között.

Afrikai utazásai során a Tibeszi-hegységben a *tubuk* életkörülményeit kutatta, s heteken át figyelte meg Gabonban az őserdei *fang* törzs szokásait, rejtelmes szertartásait.

Dél-Afrikában a Kalahári-sivatagban félnomád *busman* népcsoportok között élt. Alaszkában az *atapaszok* indiánok hétköznapijaiba nyert bepillantást, s halfogó kerekükről kitűnő leírást készített. Eljutott olyan *eszkimó* településekre, melyeket csak repülővel lehetett megközelíteni. A grönlandi eszkimók mindennapjait is megismerhette.

Pápua Új-Guineába a Kutubu-tó mellékének törzsei között töltött hosszabb időt. Részt vett *huri* harcosok békés nyilazási versenyén Korobában, s találkozott a *fasu* és a *foi* törzs tagjaival. A *hurik* és a *dunák*, valamint egyéb kis népcsoportokról első magyarként adott tudományos igényű leírásokat. A Sepik folyó mellékén az ősi *pápua* népi kultúrát tanulmányozta. A helyszíneken kutatta fel a tragikus sorsú református diakonissza, a pápuák között, Manusz és Pitilu szigetén élt Molnár Mária emlékét. Magyar misszionáriusok – köztük Szabó Imre – segítségével ismerte meg ezt a világot. A pápuák között töltött hónapok után Ausztrália megrendítő sorsú őslakosaival találkozott. Új-Britanniában

totemházakról, használati tárgyakról készített rajz- és fotódokumentációt.

Dél-Amerikában felkereste a venezuelai dzsungel mélyén élő *waikákat*, akikről számos szenzációjárház híradás jelent meg a világsajtóban. A francia televízióban kannibálként mutatták be a *janomamokat*, azaz a *waikákat*. Balázs Dénes az Élet és Tudomány hasábjain írta le az igazságot s leplezte le az emberevűsükről szóló hazugságokat. Ő volt az első és egyetlen magyar, aki Venezuelában őserdőinek szívében, természetes vízi utakon csónakkal, egy orvos társaságában jutott el ehhez a rejtelmes népcsoporthoz. *Amazónia* című könyvében saját fotókkal illusztrált hiteles híradást tett közzé páratlan élményeiről. A *waikáknak* az Orinoco mellékén található településeit járva első hazánkfiként tapasztalhatta e népcsoport sanyarú életkörülményeit.

Megfordult a *piaroa* törzs tagjai között, akikről barátja, Boglár Lajos néprajzkutató publikálta *Wahari* című, örökbecsű munkáját. Peruban az Amazonas forrásánál, az Apurimac mellékén *kecsua* indiánok között élt. Észak-Borneón járt a *dajakok* között, megismerve ősi kultúrájukat.

Mindig nagy empátiával és megértéssel fordult az őslakók felé, soha nem feledve, hogy apai részről kászoni származású székely család sarja. Humánus egyénisége, olthatatlan kíváncsisága tükröződik a törzsi világról írt soraiban.

KUBASSEK JÁNOS

a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója